

Jan Willem Stutje, **Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Een romantische revolutionair**

(Antwerpen: Houtekiet, Gent: Amsab, Amsterdam: Atlas Contact, 2012, 551 blz., ISBN 978 90 8704 281 3).

Over Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919) zijn drie biografieën verschenen, die geen van alle voldoen. Die van Albert de Jong uit 1966 is te beknopt, in Evert Zandstra's *Vrijheid* (1968) wordt nooit duidelijk wat *vie* en wat *romancée* is en Jan Meyers heeft te weinig kunnen onderzoeken (1993). Over het algemeen wordt de anarchistische (zelf noemde hij die 'vrij-socialistisch' om duidelijk te maken dat hij zich een deel van de brede socialistische beweging bleef beschouwen) periode van Domela Nieuwenhuis onderbelicht en ook valt op, dat de mens Domela Nieuwenhuis er amper in naar voren treedt. Nu was hij ook een gesloten man.

Alleen al daardoor is Domela Nieuwenhuis moeilijk te biograferen. De biografie moet daarenboven thuis zijn in een veelheid aan thema's en werelden. Te denken valt aan de verhoudingen in de Nederlandse elite (of 'geestelijke aristocratie' zoals Domela het milieu van zijn familie noemde), het lutheranisme in Nederland en daarbuiten, en de vroege socialistische, anarchistische en antimilitaristische bewegingen (zowel nationaal als internationaal). Voor Domela Nieuwenhuis betekende het socialisme bovendien een totale levenshouding. Een goede socialist was voor hem tevens geheelonthouder, vegetariër, antimilitarist en vrijdenker. Ook op deze terreinen moet een biografie de weg weten.

De nieuwe biografie van de hand van Jan Willem Stutje is het resultaat van vijf jaren studie. Net als beide vorige biografieën van Stutje's hand, over de communist Paul de Groot (2000) en de trotskist Ernest Mandel (2007), is ook deze zeer goed geschreven. De auteur concentreert zich op het leven van Domela Nieuwenhuis vóór 1898. De twintig jaar tot zijn dood, die van Domela de vrije socialist dus, blijven opnieuw onderbelicht. Ook zijn geheelonthouderschap, vegetarisme en vrijdenken krijgen niet de aandacht die ze verdienen. Daar staan mooie beschouwingen tegenover, bijvoorbeeld over de ontwikkeling van Domela's predikantschap en christen zijn.

Stutje's visie op Domela Nieuwenhuis is nieuw en zijn analyses graven soms diep, maar dat is wat anders dan overtuigen. De voorman zou een romantisch revolutionair zijn. Over een onderdeel van die romantiek, Domela's charisma, houdt Stutje een belangwekkend betoog, dat ook de cultuur van de Sociaal-Democratische Bond raakt.

Wat dat romantische precies inhoudt, blijft echter vaag. Vermoedelijk moeten we denken aan Tönnies' dichotomie van *Gemeinschaft* en *Gesellschaft* (1887). Hang naar de eerste is dan een uiting van romantiek, uitgaan van de tweede een uiting van verlicht rationalisme. Domela Nieuwenhuis dacht dus in termen van herstel van gemeenschap uit het prekapitalistische verleden. De tegenstelling informeert Stutje's analyse, vooral van Domela's meningsverschillen in de jaren 1890 met parlementaristische sociaal-democraten.

Marx en het marxisme geven in de analyse van Stutje de toon aan. Marx combineerde waardering voor *Gemeinschaft* met verlicht-rationalistische kritiek op de kapitalistische *Gesellschaft*. Stutje meent dat Domela juist door dit romantische element in Marx zich tot deze voelde aangetrokken. Domela zou *Das Kapital* al in 1877 gelezen hebben. Nu hield Domela Nieuwenhuis ongetwijfeld Marx voor de grootste geleerde onder de socialistische schrijvers, maar hij gebruikte evenzeer inzichten van geheel andere schrijvers. Hij heeft in 1877 hoogstens het voorwoord en hoofdstuk 24 van *Kapital* gelezen en het is de vraag of hij de eerste hoofdstukken ooit begrepen heeft. Volgens Stutje kon Domela de verlicht-rationalistische Marx (en na hem de marxisten) in ieder geval niet volgen.

De tegenstelling romantisch-rationalistisch (of *Gemeinschaft-Gesellschaft*) brengt ons echter niet nader bij Domela Nieuwenhuis. Ze karakteriseert niet het debat van Domela Nieuwenhuis in de jaren 1890 met de marxistische (en parlementaristische) socialisten. De kern van Domela's kritiek wordt ondanks diepzinnige redeneringen trouwens amper behandeld. Het ging hem om principiële zaken: het revolutionaire karakter van de socialistische beweging enerzijds en anderzijds de vrees dat totalitair staatsocialisme de uitkomst van het streven van de Duitse sociaal-democraten zou zijn. Tegenover hun standpunten plaatste hij de individualistische vrijheidsopvattingen van John Stuart Mill. Hij dacht toen dus eerder in termen van *Gesellschaft* dan van *Gemeinschaft*.

Domela Nieuwenhuis wilde werken aan verandering, de Duitse marxisten gingen uit van ontwikkelingstendensen in de kapitalistische samenleving en wachtten op het moment dat deze een min of meer geruisloze overgang naar een socialistische samenleving mogelijk maakten. Was Domela een revolutionair? Volgens Stutje heeft hij de marxistische opvatting van revolutie nooit begrepen, maar ligt het werkelijke probleem niet ergens anders? Domela noemde zich wel revolutionair en hij streefde ook naar revolutie, maar hij was er tegelijkertijd bang voor. Hij wist niet wat hij dan moest doen. De mensen waren er ook niet klaar voor. Juist die angst maakt het zo jammer dat Domela de vrijdenker en Domela de anarchist in deze biografie onderbelicht blijven. Na 1898 heeft hij zich immers met verdubbelde kracht aan de opvoeding van mensen tot onafhankelijk denkende personen gewijd.

Soms construeert Stutje meer dan dat hij reconstrueert. Op twee punten valt dit erg op: de relatie van Domela tot zijn vader en Domela Nieuwenhuis' vermeende antisemitisme. Het portret dat Stutje van de vader schetst is weinig vleidend: een

verschrikkelijk egocentrische man. Nadat zijn tweede zoon Frans de studie theologie vaarwel had gezegd, bereidde Ferdinand Jacobus zijn jongere zoontje nog fanatieker voor op opvolging in het predikantsambt. Ferdinand verloor alle zelfvertrouwen en verlamde totaal. Toen Ferdinand kritische vragen over de Bijbel begon te stellen, kwamen bij hem schuldgevoelens op. Omdat hij zich nooit van zijn vader had kunnen losmaken, was diens dood een bevrijding. De lezer zal vergeefs zoeken naar bewijsplaatsen voor deze beweringen. Ook de aangehaalde Jan Romein vertelt trouwens niet waar hij zijn idee van schuldbesef op baseert. In de *Gedenkschriften* schetst Domela Nieuwenhuis een heel ander beeld van zijn vader en ook in de familiebrieven wijst niets op een schuldcomplex bij hem of bij zijn broers en zus. Het lijkt mij eerder dat Ferdinand Domela Nieuwenhuis voor schuldgevoelens veel te eigenzinnig en egocentrisch was.

Stutje vindt dat Domela Nieuwenhuis een antisemiet was: ‘joden waren in de SDB niet zo welkom. Domela hield niet van joden’ (194). Stutje schrijft terecht dat antisemitisme in de SDB nog onvoldoende onderzocht is, maar zijn bewijs voor Domela’s antisemitisme is bijzonder dun: ongespecificeerde opmerkingen in *Recht voor Allen* en een mededeling van Domela Nieuwenhuis over de rol van bankiers in de Duitse SPD. Onder die bankiers waren nogal wat joden, constateert hij zonder verdere uitleg in zijn *Gedenkschriften*. Daarom kan ik uit zo’n opmerking nog niet antisemitisme van Domela Nieuwenhuis destilleren. Hetzelfde geldt voor de uitingen in *Recht voor Allen*. Soms voerde Domela niet eens de redactie van dat blad omdat hij in het buitenland verbleef, tijdens zijn kamerlidmaatschap hebben anderen de krant samengesteld. Stutje’s overige argumenten zijn nog zwakker: dat de socialist Willem Vliegen, de antirevolutionair Abraham Kuyper of de dirigent Willem Mengelberg antisemiet waren, zegt niets over Domela Nieuwenhuis. Dat deze antisemitische literatuur in de kast had staan, bewijst al evenmin iets.

Stutje heeft geen oog voor tegenargumenten. Domela Nieuwenhuis had joden onder zijn naaste medewerkers (Sam Coltof, Hijman Croiset) en onder zijn beste vrienden (Alexander Cohen, de familie Hamburger in Hilversum). In *de Vrije Socialist* van 24 augustus 1898 veroordeelt hij racistisch antisemitisme vierkant, maar dat artikel is de auteur ontgaan.

Deze biografie schiet dus jammer genoeg op allerlei punten tekort. Opnieuw blijft een belangrijk deel van Domela’s leven buiten beschouwing, in de analyse wreekt zich dat de auteur de ‘revolutionair’ heeft vastgeklonken aan romantische hang naar *Gemeinschaft*, op andere punten zet hij ons een constructie voor die een zeer zwakke band met het verleden lijkt te hebben.

Bert Altena, Erasmus Universiteit Rotterdam